

УИЛЯМ МАКМАЙКЪЛ

/1818/

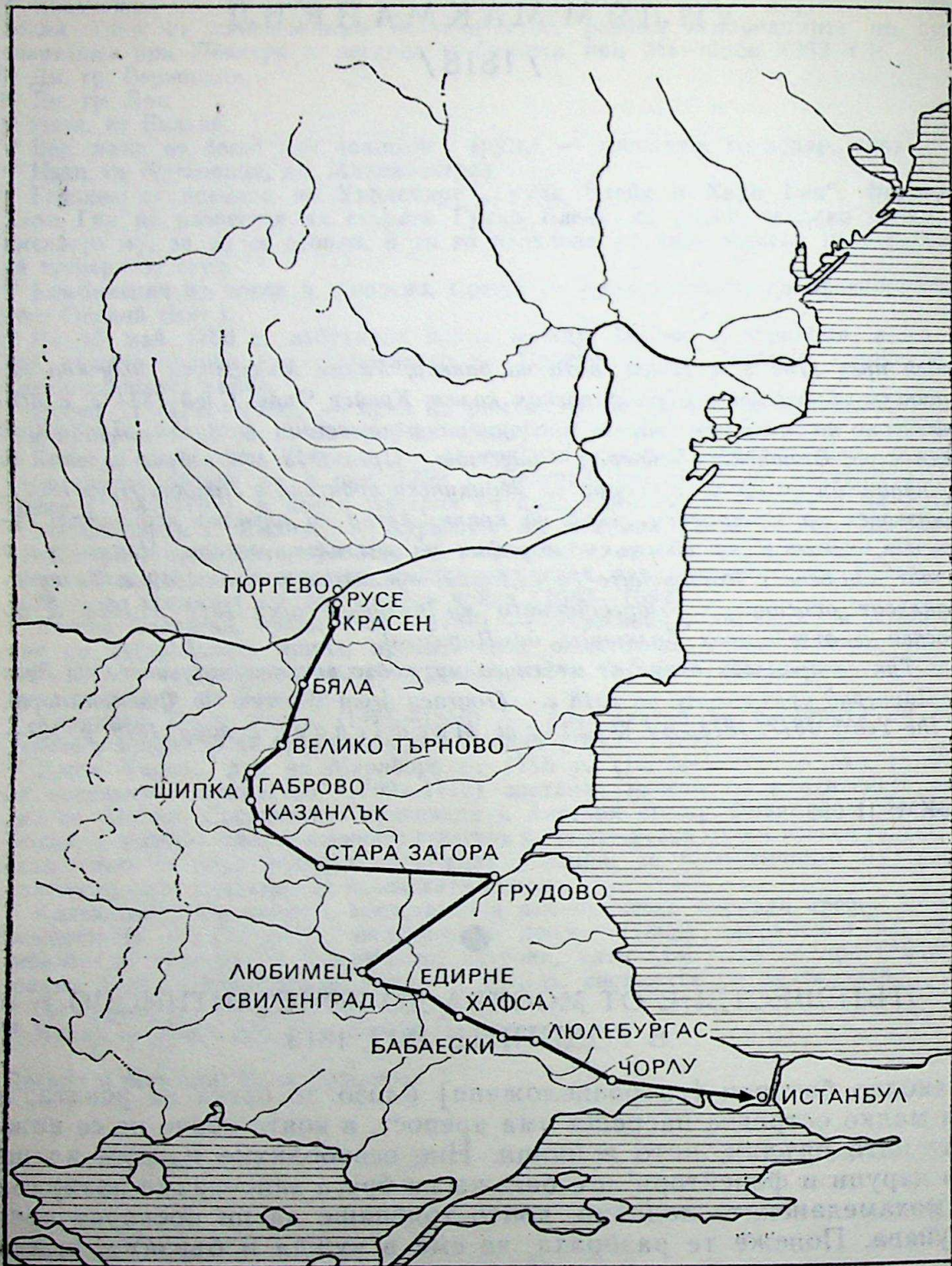
Роден през 1784 г. в семейството на banker, Уилям Макмайкъл получава медицинско образование в оксфордския колеж Крайст Чърч. След 1811 г. в продължение на няколко години предприема пътешествия в Русия, Дунавските княжества, Османската империя, Палестина. През 1818 г. е избран за член на Медицинския колеж и се отдава на медицинска практика в Лондон. През 1829 г. е назначен за извънреден лекар на краля. Автор на няколко медицински съчинения, както и на сборник биографии на английски лекари, Макмайкъл е познат най-вече с пътеписките си бележки, публикувани през 1819 г. Те представляват описание на двугодишното му пътуване през 1817 и 1818 г. до Москва и оттам през Балканите до Цариград.

Тук се предлага откъс от пътеписа му, който покрива пътуването от Русе до Цариград през зимата на 1818 г. (*Journey from Moscow to Constantinople. In the Years 1817, 1818. By William Macmichael. London, 1819, p. 127—160*).

НБКМ: II 693

ПЪТЕШЕСТВИЕ ОТ МОСКВА ДО КОНСТАНТИНОПОЛ В ГОДИНИТЕ 1817, 1818

Няколко батарен [са разположени] близо до брега на реката, а на малко островче насреща има крепост, в която обаче не се виждат нито оръдия, нито войници. Ние освободихме нашите влашки каруци и форейтори¹ и с багажа на брега започнахме пазарлък с мохамеданските лодкари, които трябваше да ни прекарат през Дунава. Понеже те разбраха, че сме в нужда и бързаме, имаха нахалството да ни поискат 60 пиастра, като ни беше намекнато, че цената е добра, след като преди няколко дни един куриер трябвало да заплати сто пиастра за лодка. Наредени в редица през малък ръкав на реката, лодкарите скочиха на бреговете на един остров, който разделя ръкава от главния поток, като при това разбудиха един лешояд, който продължи да лети пред тях, докато

Карта 10

МАРШРУТ НА УИЛИЯМ МАКМАЙКЪЛ
ПРЕЗ 1817—1818 Г.

те теглеха нашата лодка напред: екипажът ни се качи отново, когато стигнахме главната река, и с помощта на греблата, два часа след като напуснахме Georgiova², стигнахме под стените на разрушената крепост Rudschuk³. Крепостта след разрушаването ѝ от руснаците не е възстановена. Тя е разположена върху варовикова скала, близо до края на Дунава, чиито брегове в непосредствена близост са на много места 20 фута⁴ високи, много стръмни, образувачи корита от пясък и глина. Ширината на реката е приблизително около три четвърти миля, течението ѝ е много бързо, а водите ѝ, когато плавахме по нея, твърде мътни. Много малко е направено за възстановяването на град Русчук след опожаряването му от руснаците. Премръзнали и мокри от пътуването с лодката, ние се затътрихме из калните улици на града между разрушени сгради, докато стигнахме турската пощенска станция, и бяхме настанени в стаята за чужденци. Може би описанието на нашето жилище няма да даде представа за голям комфорт, но като се сравни с влашките пощенски станции, с които напоследък бяхме свикнали, тук имаше някои значителни предимства: това поне бе издигнато над земята и ние дори се изкачвахме до него по малки стъпала; освен това бе по-чисто, по-просторно и доста по-светло. Последното си предимство то дължеше занещастие на по-големите си отвори, с много по-различна конструкция от двойните прозорци в Русия: отвори те имат желязна решетка или жалюзи, а на разстояние няколко инча⁵ има тънка дървена рамка, върху която е поставена пергаментова хартия, перфорирана тук и там за пропускане на въздух, както и на светлина.

Като се прибави и това, че тук няма достатъчно количество дърва за горене, може да се каже, че нямаше с какво особено да се похвалим, но след като се настанихме върху нисък диван и когато ни бяха поднесени кафе и наргилета с любезност, която винаги характеризира турската гостоприемност, може да се каже, че пристигането ни в новата страна стана по-приятно. В 12 часа ни бяха сервирани великолепен шаран и пъстърва от Дунава, последвани от турските ястия пилаф и кисело мляко, и тъй като трябваше да отпътуваме от Русчук за Константинопол на кон, останалата част от деня се занимавахме със закупуване на юзди и седла, необходими за пътуването. В тази пощенска станция имаше 90 коня, а нашата група имаше нужда от 10; пет за нас и слугите ни, три за багажа ни и 2 за *suguees*⁶, които ни придружаваха, за да върнат [конете] обратно. Разстоянието оттук до Terniva⁷ се изчислява на 18 часа, малко бавно дори и за куриерите, защото изчислихме, че пътувайки с нашия багаж при скорост 4 мили⁸ в час, това ще ни отнеме 2 дена. Понеже няма определена цена за пощенски коне и понеже заплащането зависи от силата на фермана на пътешественика, а ние можехме да покажем само *Buiurldú*⁹ на Господаря¹⁰, трябваше да сме доволни от исканата от пощенския началник сума в размер само на три *sequins*¹¹ за десетте му коня, които щяхме да ползуваме най-малко 4 дни.

Преди изгрев на 25 януари, когато мюезинът¹² зовеше от минарето преданите последователи на Мохамед да се отправят за първите си молитви, ние излязохме от двора на пощенската станция и се спуснахме по мръсните и кални улици на Русчук към бреговете на малък поток, течащ от южната ни страна, където бяха закотвени няколко турски оръдейни лодки, които били използвани в защита на града срещу руснаците. За кратко време пътят ни вървеше в подножието на няколко стръмни, отвесни скали от варовик, пълни с пещери; най-накрая стигнахме до една хубава, открита, хълмиста местност, пресичана от време на време от дълбоки дефилета, като тук и там се виждаха диви ябълкови и брястови дървета. По пътя често се срещаха чешми, украсени с турски надписи от Корана, а понякога минавахме покрай турски гробища в дивата пустош, които бяха далеч от всякакво населено място. Тези паметници, обикновено необработени камъни, направени върху земята, бяха украсени понякога само с грубо издялани тюрбани.

Видяхме само няколко стада от биволи, които пасяха, и дребни парчета земя, обработени и засети с царевица, но въпреки че почвата изглеждаше добра и богата, пропътувахме около 6 часа през земя, която изглеждаше почти като пустиня. Българското село Cresto¹³, където спряхме, е разположено на хълм и е заобиколено от овощни дървета, круши, ябълки и орехи. При входа му се намират две гробища — едното християнско, другото мохамеданско. Надгробните камъни се различават само по грубите подобия на съответните за религията символи — кръста и тюрбана. Ниските и мрачни къщи на селяните са направени от преплетени пръчки и всяка е заградена от плет или ограда, в която зимнината от царевица е натрупана във високи конусообразни кошници с подобна конструкция. Тъй като настоящите жители на селото са от гръцката религия, нашият водач ни осигури удобства с цялото нахалство и власт на турчин, разпореждайки се с подчинените селяни, под чуждото име Юсуф ага, име, което забелязахме, че той винаги взема, когато влизахме в село, населено с християни, говорейки турски така свободно, че понякога се осмеляваше да мине за мюсюлманин между самите тях, за която авантюра без съмнение би бил наказан в случай, че се разкриеше това.

От Кресто вървахме през земя, покрита с ябълкови, букови, брястови и лешникови дървета и минавайки през красива долина, се изкачихме по една много голяма могила, поне 50 стъпки висока. От върха на това възвишение се откриваше просторна гледка към неравна и гориста местност, достигаща подножието на планините Балкан, чието протежение можеше да се види на целия хоризонт на юг.

Рано вечерта пристигнахме в голямото село Bielo¹⁴, разположено на полегатите склонове на няколко хълма, в което имаше разрушена джамия и значително количество турско население. В кафенето, където първо се отбихме, ни бе отказан прием и тряб-

ваше да направим няколко опита, обикаляйки по-голямата част от селото (преследвани навсякъде от глутница кучета, лаещи и виещи срещу чужденците); докато получихме разрешение да влезем в колибата на един сръбски или български селянин.

Къщите тук обикновено са строени от груби камъни, зидани с кал, покрити с тръстика и всяка обикновено е обградена с висок плет. Нашата колиба имаше две малки стаи; първата семейството използваше за печене [на хляб]; във вътрешната, зад тази, имаше печка, направена от кал, издадена от стената, която се отопляваше от огъня отвън и правеше вътре горещината почти непоносима.

Местните християнски жители на тази страна, известна в древността като Мизия, сега разделена на две области, които се наричат Сърбия и България, общо се наричат сърби и говорят славянски език. Понеже старите българи са татари, дошли през V в. от бреговете на Волга, по-късно възприели славянския диалект на новите си сънародници — сърбите, запазвайки само няколко думи от предишния си език.

Долу цитираните бележки за тях са дадени от интелигентния Бусбек^{*15}.

„Gentem Bulgarorum, à flumine Scytharum Volgo, cum pleraeque nationes aut sponte aut vi coactae, sedes mutarent, huc commigrasse existimant, dictosque Bulgaros tanquam Volgaros, ab eo, quem dixi fluvio: montes Haemi, qui sunt inter Sophiam et Philippopolim insederunt: loca sane natura munita: ubi diu Graecorum imperatorum potentiam contempserunt; Balduinum majorem Flandriae comitem Constantinopolis imperio potitum tumultuario proelio captum interfecerunt. Turcarum vim ferre non potuerunt, à quibus devicti miserrimae servitutis jugum subierunt, lingua utuntur Illyrica, ut Serviani et Raziani“¹⁶.

Epistol. I. — Pag. 45

26 януари. Нощта бе много студена и земята беше покрита със сняг. Когато напуснахме сутринта нашите квартири, две бивола бяха впрегнати в шейна, която караше багажа ни надолу по стръмния и хлъзгав хълм от южната страна на селото, към бреговете на река Янтра, наричана в древността Ятрус.

Казаха ни, че куриерите понякога се бавели по 10 дена, за да преминат тази река, и макар сега тя да бе проходима на много места, необходими ни бяха 15 селяни, за да можем с тяхна по-

* Бусбек бил дипломат, изпратен от император Фердинанд, крал на римляните, до Сюлейман в Константинопол около 1554 г., както се предполага, защото има спор за датата. Той направил две обиколки из Турция, „които — пише Бейл — заслужават одобрението на тези, които могат да съдят от такива описания“. Мнението на Тианус за дипломата и неговите описания е следното: „Той е човек известен с образованието си, способността да предава нещата, безпристрастен и честен, който прекарал два мандата при Османската порта по време на император Фердинанд, с голямо достойнство и направи отчет за тях в много изящните и интересни „Писма“.

мощ да преминем. Що се отнася до нас, ние лесно се озовахме на другия бряг, но пренасянето на конете ни представляваше истинско зрелище и бе осъществено по следния начин: две малки и много тесни канута бяха вързани странично едно за друго: конете бяха внимателно качени така, че предните им крака да са в едната лодка, а задните в другата и когато три бяха пренесени наведнъж, селяните се връщаха да вземат останалите.

Мъглата, която се вдигна, когато стигнахме десния бряг на реката, ни откри красива долина, обрасла с ниски орехови, кленови и окастрени брястови дървета. Волове, впрегнати в шейни, кръстосваха обработената земя, върху която се виждаха много могили: няколко турци се забавляваха с *djerit*¹⁷ от едната страна на Янтра. Минахме през няколко малки села, заселени изцяло с тъмни, мургави цигани. Обратно на обичайно неуседналият начин на живот, тези необикновени хора, известни между турците като „чингенез“, тук ги видяхме да се занимават със земеделие и да живеят уседнал живот. Те номинално са към мюсюлманската религия, но както се виждаше, те нямаха своя собствена религия. Сред мюсюлманите те се подчиняват на обрязване със същото безразличие, с което разрешават да бъдат кръщавани в християнските страни. Но тяхната нечестност е толкова известна, че турците ги третират като рая и ги задължават да плащат харадж или поголовен данък, от който са освободени само ренегатите.

Не срещяхме пътници освен от време на време малки кервани на сръбски селяни, които пренасяха на коне различни търговски стоки, главно бали памук и ориз. На обяд спряхме в центъра на малко село и един от нашите водачи се изкачи на една височина и нададе такъв висок и продължителен вик, който трая, докато му издържа дъхът.

Никакъв жител не видяхме в селото, но след едно или две повторения на този необикновен вик се появи един възстар селянин, който се приближаваше към нас толкова бързо, колкото можеше. При приближаването му нашият водач го поздрави с уважаваното прозвище чорбаджи, или капитан, обвинявайки го в същото време, че е закъснял да се яви. Той, както стана ясно, бил нещо като старшия на селото и върху него падаше задължението да дава на чужденците храна и подслон. Ако пътникът е турчин, тези услуги са точно изисквани и, вярвам, никога не се заплащат. Въпреки че ние винаги се стремяхме при нашето тръгване да възнаградим домакините си, но тъй като това заплащане беше несигурно, пристигането ни в селото никога не се посрещаше с усмивки. В случая чорбаджията ни изпроводи до една колиба, където се подкрепихме, както обикновено, с хляб, яйца и вино, немало лошо, но малко. Това са хранителни продукти, които се дават в почти всяко село, през които минавахме, а ако беше голямо, обикновено можеше да се намери и турският специалитет кисело мляко.

След три часа път преминахме малка равнина, покрита с по-

вече от 50 могили, от дясната ѝ страна се виждаха стените на разрушен град. Отново преминахме Янтра, която тук тече на изток, и пред нас се разкри великолепната гледка на планината Хемус, към подножието на която бавно се приближавахме. Тъй като денят преваляше, а Търново, градът, където трябваше да сменим конете, беше твърде далеч, а и той бе заселен предимно с турци, бе решено да спрем за през нощта в сръбско село, което се намираще само на две мили от мястото, където прекосихме реката. Същата церемония по извикването на чорбаджията бе повторена, като влязохме в селото, но тя не даде веднага очаквания резултат.

Кучетата лаеха, децата викаха; нашето пристигане, изглежда, всяваше ужас сред всички жители и всяка врата се затваряше и заключваше пред нас. Тези действия на страх не съответстваха на веселието, съпровождащо сватбеното шествие на един от селяните. Булката бе покрита с голям, яркочервен шал, застанала близо до дома си, обградена от своите приятелки. Те бяха дошли според обичая да я видят и сега се връщаха, качени в една каруца, в която стояха прави. Каруцата бе теглена от два бивола, предшествувана от двама мъже, които свиреха на гайди. Старшият на селото участвуваше в тези празненства и едва след много викане и крещене от страна на нашите придружители той неохотно се появи и накара един от селяните да отвори дома си за нашето настаняване.

27 януари. Няколко часа преди разсъмване ние се качихме на конете, изкачвайки се по стръмен път, като от лявата ни страна бе дълбокото и тясно дефиле на река Янтра, а от дясната ни страна — стръмни, варовикови скали, засадени, където имаше почва, с лозя. След два часа яздене на лунна светлина внезапно завой на пътя ни изправи изведнъж пред дървената порта на град Търново, който се предполага, че е построен върху останките на древния град *Nicopolis ad Haemum*. Къщите, построени до самия край на стръмни скали, висят над стремителното течение на реката, която се вие през един затворен и опасен проход. Заобиколен от всички страни с планини, градът се изправя едновременно горд, опасен и красив. Улиците, лошо павирани, бяха изключително мръсни и на много места затъмнени от дървените издадини, изпъкващи от срещуположните къщи, строени, както е обичаят във всички турски градове, така, че почти се допират една друга на върха.

В пощенската станция, където се задържахме няколко часа, очаквайки коне, ние неочаквано присъствувахме на мюсюлмански молитви.

Час преди изгрев слънце кафеджията, след като ни пригответи кафе, се отдръпна в ъгъла на стаята и без никакво стеснение извърши необходимото почистване, простря дрехата си на земята и започна своите молитви. Той се обърна на изток и въпреки че няколко души влязоха и излязоха от стаята по време на молитвите му, той изглеждаше абсолютно вглъбен и се изправяше, ко-

леничеше и се просваше на земята с такъв благоговееен вид, сякаш се молеше в свещения храм в Мека*.

Когато нашият водач се споразумя с началника на пощата за конете, ние продължихме пътуването си през затворена и богата долина, пресичайки няколко пъти Янтра, която сега постепенно се стесняваше и течеше в подножието на планините. Те бяха покрити с лозя чак до самите си върхове. Пътят понякога вървеше край коритото на реката, понякога по стръмните склонове на планините, като тук-таме пресичаше най-високите им върхове, тъй като дефилето ставаше твърде тясно, за да можем да продължим пътя си в долината.

Обядвахме в село на 4 часа път от Търново, след което продължихме да изкачваме хълмове, покрити с дъбови и букови дървета, често прекосявайки реката. След още 4 часа стигнахме красивия град Gablova²⁰, построен на южния край на плодородна долина и заобиколен от черничев дървета, който ни предостави подслон и отдих за през нощта.

Романтичен мост, прехвърлящ водопад на реката, оформя входа на града, забележителен със своята чистота и прочут с не особено голямото целомъдрие на жените си.

28 януари. Вчера пътят от Търново ни водеше през разнообразни пейзажи от хълмове и долини, но се оказа, че главно сме се изкачвали. Можеше да считаме, че сме започнали изкачването на Балкана. Днес трябваше да завършим неговото преминаване и да достигнем до изворите на Янтра.

Скоро след като напуснахме града, преминахме по един стръмен и живописен мост, построен върху водопад на реката, и тръгнахме по извивките на стръмен и каменист път нагоре по склоновете на хълмовете, които на места изглеждаха само пластове от глина, варовик и охра, но обикновено покрити с букови дървета, които изглеждаха величествени от разстояние, въпреки че постоянно загрозяваха пътя наоколо с подкастрените си клони, приготвени за горене. Планинската река бушуваше в краката ни в неизброими водопади, докато най-накрая я изгубихме в един тесен проход, където пътят сменяше посоката си. Билото на планината нямаше дървета и бе покрито със сняг, но температурата не бе много ниска.

Прохода в планината Хемус от Габрово до село Шипка, намиращо се в подножието ѝ от южната страна, минахме за около пет часа. Бяхме разочаровани в очакването да видим красива гледка. Отдясно на мястото, където минахме, имаше едно възвишение, но очертанието на планината при приближаване е еднооб-

* Тези коленичения трябва да се извършват върху килим или върху дреха, постлана на земята, внимателно отстранявайки всичко под нея, което би създавало неравна повърхност: 8 последователни пози се използват в един намаз¹⁸, образуващи така наречения rik'ath¹⁹, и молитвата може да се състои от повторението на няколко от тези рикати. Най-важното е, че лицето трябва да е обърнато към Кааба, или къщата на бога в Мека.

разно и не предлага нито стръмни, нито величествени върхове. Спускането от тази страна обаче бе много по-бързо и ние трябваше да водим надолу конете си по една пътека, около която растяха много гъсти храсталаци, така че трябваше много да внимаваме.

Село Шипка е обрасло с орехови и черничевни дървета и е в покрайнините на една малка равнина, покрита с много надгробни могили с различна форма. Една от тях, висока, конусообразна, около която симетрично бяха разположени пет малки могили, привлича вниманието ни, както и друга, издигната малко встрани от тази група и отличаваща се от останалите с много дългия си и пресечен връх.

Сега се намирахме в Румелия, тъй като Балканът представлява естествена граница между тази и провинция България. След като си починахме в Шипка, продължихме и стигнахме Казанлък за два часа.

29 януари. Спахме в пощенската станция и рано ни извикаха да се качим на конете си; при изгрев слънце напредвахме през равнина, където тук-там имаше могили, а на върха на едната имаше построена будка. Преминавайки през верига от ниски планини, за пръв път видях как изглежда първобитно селище, каменните останки на което тук можеха да се видят върху повърхността на земята. По-нататък пътувахме по коритото на река, чиито брегове бяха образувани от кварцови наноси, и по склоновете ѝ течаха много поточета, които използвана за завъртане на мелниците.

При приближаването на Eski Sagra²¹ земята започна да става по-обработена с лозя и всякакъв вид плодни дървета — черници, череша, сливи. Градът е изцяло турски, а жителите му, когато минавахме по улиците, ни гледаха с дивашко любопитство, въпреки че, когато влязохме в двора на пощенската станция, началникът и неговите подчинени държаха стремената и ни помогнаха да слезем, разменяйки си обикновените поздравни: „Хош гелдик“ — добре дошли и „Хош болдук“ — добре заварили.

При пристигането на чужденец в турска пощенска станция обикновено го въвеждат в стая, пазена само за пътници, която е застлана с рогозка и има от едната или двете страни на стените нисък диван или дълга възглавница, върху която той сяда или трябва да седне с кръстосани крака. Винаги го черпят с кафе и наргиле, с които той прекарва времето си, докато се приготви някаква храна. Нашият обяд днес се състоеше от следните ястия, които аз давам като примери на турската кухня. Не разполагахме, разбира се, нито с вилици, нито с ножове, но имаше няколко дървени лъжици, поставени върху кръгла металическа табла, която бе леко издигната над пода. Измивайки си ръцете, започнахме да ядем с пръсти с помощта на парчета хляб овчи крака, варени в мазнина — ястие с доста неопределен вкус. След това последва овче месо — изключително вкусно, а после голям куп пилаф или

просто варен ориз. Угощението приключи с кисело мляко. Като неверници на нас ни бе разрешено вино освен ликьора, наречен шербет, който се пие от самите турци. Той се прави от смачкани гроздови зърна, потопени в гореща вода, където престояват, докато ферментират в затворен съд и се получи съвсем слаба киселинност.

Излизайки от град Ески Загра, забелязахме върху капителя на една колона (изработена с немного добър вкус), лежаща върху земята и отчасти покрита с висока трева, гръцките букви **Ἐσκιροπόλις**. Трудно е да се определи точното значение на този надпис. Може би последната дума е била името на някой близък град или село. Д'Анвил²² предполага, че Вегоеа или Вегое, разположен на границата на Същинска Тракия и Мизия и възстановен от императрица Ирина²³, може би е Ески Задра или Загра. Но изглежда, че предположенията почиват на турската дума Ески, означаваща стар, която често е използвана за обозначаване на други стари градове, като например Ески Стамбул — съвременното име на Alexandria Troas в Мала Азия.

От равнината, в която навлязохме веднага щом напуснахме града, ние се любувахме, гледайки назад, на красивото разположение на Ески Загра с неговите осем джамии, построени върху южния склон на хълма с много изящни форми и добре поддържани. От всички страни равнината, която пресичахме, изглеждаше затворена от разклоненията на планината Хемус. След четири часа езда, като първоначално минахме през дъбова гора, а после през обрасла с храсти земя, стигнахме едно село, което описвам по-долу.

30 януари. Имаше нещо много внушително при напускането на местата, където преспивахме. Към три часа сутрин обикновено пиехме кафе заедно с нашите християнски и турски придружителни. След това тръгнахме мълчаливо, докато излезем от селото, когато най-предният водач, който караше коня с багажа и определяше скоростта на движението на около 4 мили в час, започваше своя бавен тръс с турското възклицание *Oughourlar olá*, получавайки в отговор съответния поздрав *Allah razi olá!**. Този взаимен поздрав се повтаряше от цялата ни група и ние забелязахме, че той винаги се разменя между пътници, които се срещат на пътя. Когато излизаше от устата на някой надменен мюсюлманин, когато той минаваше през пустата земя, подчинена на неговата власт, произнесен с дълбоко, гърлено турско произношение, се създаваше атмосфера на достойнство в тази простосърдечна церемония, достигаща почти до възвишеност.

Пътувахме четири часа през местност, някъде блатиста, другаде обработена и понякога дори заградена. Спряхме, за да влезем през ниската врата на един хан в село *Кагабона*²⁴, където закусихме. Това, подобно на всички други села в тази част на Руме-

~ Дай бог да сте здрави! Нека зарадваме бога!

лия, се състои от кафеникави, покрити със слама колиби, обграждащи високо бяло здание с по-представителен вид, на което имаше широк балкон, издаден от едната страна на стените, или киоск, изграден върху покрива, откъдето агата, чиято резиденция е то, наблюдава района наоколо.

Наближихме Хебрус*, известен в класическата история като място на трагичната смърт и възхитителната ярност на Орфей. Върху неговите брегове той бил разкъсан на парчета от яростта на пренебрегнатите киконски жени и главата на нещастния влюбен се носела надолу по течението, чиито води течали над златни пясъци, продължавайки да зове името на неговата отдавна изгубена Евридика. Но да оставим занимателните легенди на античността, тъй като сега стигнахме реката, наричана днес Марица. Земята започна да става по-неравна и беше разбита от напъдени гранитни скали. Диви рози, смесени с вековни дъбови дървета, растяха в изобилие и като доказателство за мекия климат не можехме да търпим връхните си дрехи през деня, въпреки че бе средата на зимата. Лястовици летяха около бреговете, покрити с минзухари, а върху островите или плитчините в средата на реката се виждаха няколко щъркела. Ние бяхме прекарани през реката, която е около 200 ярда широка, и завършихме пътуването си този ден в село Nevitza²⁵, което отстои на половин миля от десния бряг.

Вечерта излязохме от пощенската станция и отидохме в по-отдалечения край на селото, за да наблюдаваме народните веселби, които предхождаха сватбата на един сръбски селянин. Няколко дни преди това наблюдавахме процесия от приятели на младоженците, които сега бяха заети с пируване и танцуване, което продължава 8 дни преди деня на самата сватба и са за сметка на младоженеца. Самата булка се намираше в къщата си в съседното село, но приятелите на нейния бъдещ съпруг се бяха събрали, като едни ядяха и пиеха, седнали на земята, а други — мъже и жени, танцуваха гопац²⁶ в кръг около онези, които пируваха в средата. Танцьорите се държаха един друг за ръка, но двата пола бяха разделени, оформящи отделни краища на веригата, и двама музиканти, свирещи на гайди и издаващи доста неприятни звуци, им акомпанираха при всяка тяхна стъпка. Много от момичетата носеха на главите си украшения, наподобяващи шлемове, украсени главно с пари.

Нямаше нищо изящно в движенията на танца, който се отличаваше с много тромави стъпки. Поканиха ни да вземем участие в техните пиршества и срещу това не се посрамяха да ни съберат пари. Когато пихме за здравето на булката, съпругът ѝ отговори „амин“.

* Хебрус извира от долина между планината Хемус и Родопи: и като получава няколко притока, накрая се влива в Егейско море, срещуположно на остров Самотраки.

След като напуснахме грубото веселие на християнската сватба, лъчите на залязващото слънце осветиха няколко мюсюлмански фигури, които се виждаха в далечното гробище, изпълняващи последните ритуали към един от правоверните.

Събота. 31 януари. Оттук пътят продължава по десния бряг на Марица чак до *Dsisr Mustafa*²⁷, където бяхме прекарани с лодка, тъй като красивият мост*, построен от този султан, има 5 счупени арки и стоеше в това състояние на разруха от 20 години насам. Преди да стигнем Адрианопол, не бе останала и следа от зимата** и нито една снежинка не можеше да се види по повърхността на земята, която беше добре обработена и засята главно с черничев дървета. На около една миля от града минахме покрай няколко ниски пясъчни хълма от лявата ни страна и минаретата на прочутата джамия „Селим“ започнаха да се показват. Вместо грубите надгробни камъни на турските гробища, които досега бяхме свикнали да виждаме, бели мраморни паметници с добре изваяни тюрбани и украсени с надписи от златни букви се намираха в изобилие от двете страни на пътя.

Близо до мястото, където Тунджа и Арда се сливат с Хебрус, на източния бряг на първата река е разположена първоначалната европейска столица на турската империя. Това място е прочуто както в най-ранните предания на античността, така и в по-достоверните източници на съвременната история. Именно при сливането на тези три реки разгневеният Орестес²⁹ пречистил гузната си съвест заради убийството на майка си и градът, издигнат в чест на това събитие, носи неговото име и често се споменава от византийските автори. Тук също, където Хебрус първоначално променя посоката си от изток и се спуска на юг, император Адриан³⁰ след това построява град, който в по-късен период имал честта да бъде столица на провинция *Naemimontus* и още пази името, произлизащо от римския му основател. „От бледата и слаба светлина на византийските анали — казва Гибън³¹ — ние можем да забележим, че Амурат I³² покорил без съпротива цялата провинция Романия, или Тракия, от Хелеспонт до планината Хемус и до самата столица и Адрианопол бил избран за резиденция на неговото правителство и на религията в Европа.“

Събитието, споменато тук, е станало в година 761 по Хиджра (1360) и султанът, който имал заслугата за това важно завоевание има също и славата за подобряване, ако не и за създаване на прочутия корпус на еничарите. Изглежда обаче, че покоряването на тази част от старата Римска империя не било толкова лесно постигнато, както може би изглежда от разказите на крас-

* Тук ние попаднахме по пътя на Бусбек, който казва за този мост, че първоначално имал 20 арки в следващите изрази: „*ad demum per praesclatum Mustaphae pontem Hebro transmisso venimus Adrianopolim*“²⁸.

** През месец декември понякога пада значително количество сняг в Адрианопол, който се задържа обаче само два или три дни.

поречивия автор на „Упадък и падение“. Амурат I изпратил Шабин³³, своя велик везир, да завърши покоряването на Тракия, но едва след продължителна и силна съпротива Адрианопол бил завзет чрез военна хитрост и подложен на грабеж. Поведението на деспотá на Сърбия, срещу когото султанът след това насочил войските си, потвърждава, че напредването на османските завоеватели в Европа не е било един победоносен марш.

Според Froissart³⁴, който разказва историята по данни на арменския цар, когото срещнал във Франция, Амурат изпратил на деспота заедно със своите посланици едно муле, натоварено със зърно, намеквайки по този начин, че армията, с която той възнамерява да нападне неговата страна, ще бъде тъй многобройна, колкото са зърната от просо, намиращи се в торбата. Сърбинът поискал да му дадат три дни, за да помисли върху предложенията на високомерния султан, през което време заповядал всички домашни птици да се държат гладни. След изтичането на този срок и в присъствието на турците зърното било хвърлено на гладните птици, които изкълвали всичко за по-малко от половина час. След това деспотът, обръщайки се към посланиците, направил изявление, предадено по следния начин на старомодния език на Фроасар: „Beaux Seigneurs, avez vous veu comment le millet que vous m'avez apporté de par votre maistre en moy menaçant, est devoré, et mis au neant par celle poulaille? et encore en mangeroient-ils bien plus largement s'ils en avoient.“ „L'Amorabaquin“³⁵ (с което име султанът бил известен на запад) и смелият деспот продължил: „Заплашва ме, че ще изпрати в страната ми въоръжени мъже безброй — кажете му от мене, че аз го очаквам; но не дълго след пристигането им те ще бъдат погълнати, както просото бе погълнато от тези птици.“ И това не било празна закана, защото, въпреки че армиите на Амурат в крайна сметка победили първите му войници, на брой 60 000 души, били успешно отблъснати и по-голямата част избити от храбрите сърби.

Но войнствените племена — българи, сърби, босненци и албанци, населяващи страната между Дунав и Адриатика, били най-накрая подчинени от силата на османските войски и гърците както в Азия, така и в Европа били заобиколени от армиите на тази вражеска монархия.

Благоразумието или благородството на Амурат отложило за известно време лесното завладяване и на смирените императори била дадена възможност да запазят подобие на суверенна власт, докато, след период от близо един век Мохамед II³⁶ запланувал между стените на Едрене* разрушаването на Константинопол. Оттогава, въпреки че е изгубил значението си на столица, Адрианопол често бил избиран за седалище на правителство от следващите султани и станал любима резиденция на Ахмед III³⁷, Мохамед

* Съвременното турско име на града е очевидно изопачено от неговото антично име.

мед IV³⁸ и на Мустафа³⁹. Сега той е главният град на огромен и важен пашалък.

Влязохме в града по един дълъг тесен мост, построен над Тунджа, която се влива в Марица недалеч под града на юг. Минавайки по тесни улици, затъмнени от дървените навеси на срещуположните къщи, ние се спряхме под много ниска разрушена тухлена арка в стената на крепостта и слязохме при хана, пълен с албански войници на пашата. Нашият домакин, който се оказа от най-любезните турци, които някога бяхме срещали, почисти една стая за нас, преди това пълна със зърно, където се изкачихме от конюшните. В нея имаше 50 коня, принадлежащи на войниците, които квартируваха при него. Пашата, който беше събрал войските си, както ни съобщиха, за генерален преглед, бил известен със строгостта си, за което си ценно качество вероятно е преместен от предишното място във Видин и изпратен преди девет месеца в този пашалък.

Видин е важна крепост на десния бряг на Дунава, която дълго била във владение на прочутия бунтовник Пазвант Оглу⁴⁰, а след смъртта му била запазена от неговия приемник Молах паша, който се оженил за неговата вдовица. Настоящият султан Мохамед успял да си възвърне града, като обещал, че ще остави Молах да живее спокойно със жените и богатствата си. Чувайки за това, казва се, че Али, прочутият паша на Янина⁴¹, възкликнал срещу малодушното поведение на видинския управител, толкова различно от неговия дух на абсолютна независимост. „Той е евнух — казал везирът на Албания — без способности, който, както аз винаги съм предричал, ще завърши, загубвайки живота си и града.“ Предсказанието обаче на енергичния Али не се сбъднало, тъй като противно на обикновената съдба на свалени или абдикирали паши Молах живял необезпокояван в Скутари пред самия сарай до 1812 г., когато умрял от чумата.

Но какъвто и да е бил характерът на предишния управител на Видин, снизходителността явно не била черта от характера на неговия наследник — сегашния паша на Адрианопол, въпреки че може да се каже в негова защита, че без основание е наложил сурови мерки, защото турците в Адрианопол имат същата лоша репутация, както и тези от островите Егрипо⁴² или Крит. Но след руската война се забелязва, че са станали по-малко нагли и арогантни.

Населението на града сега е по-малко от 90 000, от които една трета са турци, останалите гърци, арменци и евреи. Но броят на жителите му и обхватът на търговията значително са намалени от чумата през последните четири години, както и от безредията и грабежите, извършвани от разбойниците преди назначаването на сегашния паша. Двата годишни панаира, организирани в околността и на които руснаците с кожи, а германците със сукно имали обичай да се появяват, вече не се провеждат. Все още обаче Одрин си остава място на значителна търговия, изнасяйки

главно сурова коприна и оцветяващо вещество, използвано за жълта боя, известно главно като „зърната на Авиньон“*. Има също така голямо търсене на английски манифактурни стоки, затова назначаването на британски консул** в Адрианопол било разрешено по искане на Левантинската компания. Тази част от града, наречена Крепостта, оградена с разрушена стена, тук-там с порутени кули, е главно място на франки и гърци. Не чухме за никакви антични останки освен за бюста на император Адриан, за чието съществуване всеки изглежда сигурен, въпреки че никой не можа да ни посочи точното местоположение.

Но джамията на Селим⁴³ и базарът на Али паша са гордостта на Адрианопол и заслужават вниманието на всеки пътешественик. Платихме sequin, за да ни разрешат да се изкачим на върха на едно от четирите минарета на джамията, украсени с канелюри и с много елегантна конструкция. Три спираловидни стълби, увиващи се една около друга, поотделно водят до три различни галерии на минарето, на което се изкачва по 377 стъпала. На слизане ни разрешиха, при условие че свалим обувката си, да влезем вътре в самата джамия***. От бързия оглед, който направихме (тъй като доста бързо преминахме през нея; разрешено ни бе да останем съвсем за кратко), мога да си спомня само следните подробности. Подът бе покрит с килим, много лампи и щраусови яйца висяха от тавана на огромния купол. В няколко отделения, подобни на страничните олтари в големите катедрали, набожни турци четяха или се молеха. По стените на вътрешността имаше надписи на турски; от едната страна на зданието бе издигнат стол или амвон, към който водеха много тесни и стръмни стъпала. В центъра на джамията имаше фонтан с вода, ограден с кръгла преграда, и ние бяхме поканени да допрем устните си до върха на мраморния фонтан, да пийнем от свещената вода, която не преливаше, но достигаше почти до ръба. Учуди ме безкрайното количество прозорци около мен и започнах да ги броя, когато нашият водач бързо ни намекна, че е време да излизаме. Френският консул, който има добрината да ни придружи, ни обясни, че се е считало за лошо предзнаменование между турците да се разрешава на християни да правят такова преброяване, което обаче той веднъж направил и установил, че били 999. Няколко момчета, изглежда натоварени да поддържат чистотата във вътрешността на джамията, ни заобиколиха и алчно ни поискаха бакши-

* Avignon Berry е плод на растението *lucium*, по-малко от грахово зърно, със зеленикаво-жълт цвят със стипчиво-горчив вкус.

** Господинът, назначен за този пост, се предполага, че е умрял по пътя от Марсилия за Константинопол.

*** Сега е по-трудно да се разгледа вътрешността на турска джамия, отколкото е било преди: тази привилегия се е давала само на посланик и на неговата свита след аудиенция. Тъй като това е рядко събитие, ние нямахме достатъчно щастие и по време на нашето пребиваване в Константинопол не можахме да посетим прочутата Св. София.

ши или подарък. Външният двор на джамията е покрит с големи плочи от бял мрамор и античните колони на галериите, построени около нея, са от различен вид и големина, но всичките от най-скъп материал, било Verde Antico — египетски гранит, или мрамор от Cipolino. Недалеч от зданието има училище за дервиши.

От джамията на Селим, която се счита за един от най-големите и най-красивите мохамедански храмове в света, се отправихме към прочутия базар на Али паша. Това е тухлена сграда с арки от бели и червени тухли. По една порта на всеки край и още четири странични оформят многото входи, а дължината му е около 300 крачки*. Един поглед, хвърлен по цялата дължина на базара на Али, е по-впечатляващ от всичко друго, което след това видях в безистените на Константинопол, и моят придружител беше на мнение, че той далеч превъзхожда всички подобни здания, които бил виждал в Кайро. Определен е за скъпи предмети, като бижута, шалове, муселин и др. В друга част на града посетихме базар, предназначен за щавени кожи.

Тъй като Адрианопол не се намира на прекия път от Букурещ за Константинопол, обслужването на пощата свърши тук и ние бяхме принудени да се пазарим с нашия турски домакин за десет коня, които да ни откарат до столицата. Това пътуване щеше да ни отнеме четири дни и трябваше да платим по 30 пиастра за всеки кон. Куриер би взел това разстояние за два дни и половина, но товарните коне, с които пътувахме, неизбежно забавяха бързината на нашето придвижване.

Понеделник. 2 февруари. Надгробните паметници от бял мрамор**, много от които покрити с украсени навеси от същия материал, имаха много по-красив вид, отколкото всички други, които бяхме видели досега, и бяха разположени на значително разстояние от двете страни на пътя, след като излязохме от старата столица на Амурат. Земята пред нас се превръщаше в кафеникава и неплодородна пустош, над която летяха многобройните от дъждосвирци. След четири часа езда стигнахме Hafsa⁴⁴, където някога е имало голям кервансарай, строен от Мехмед паша. Входната врата, външните стени и джамията, която винаги е била необходимо допълнение към тези сгради, стоят, но вътрешността на двора е загрозена от едно ниско кафене и няколко мизерни дървени бараки. В стаята, определена за наша спалня, светлината, дъждът и вятърът еднакво влизаха през комина и тъй като дървата за горене са крайно оскъдни тук, ние прекарахме една нещастна вечер около дървените въглища на мангала, мечтаяйки за удобствата на гостоприемните ханове, с които преди е изобилствувала тази част на турската империя.

* Лейди Мери Монтегю доста преувеличава размерите на този базар, когато твърди, че бил дълъг половин миля.

** Белият мрамор, от който има в голямо количество както тук, така и в Константинопол, е донесен през древността от карьерите на остров в Мраморно море.

В тези обществени сгради, казва Бусбек, който дава описание на един от тях, където той отседнал по пътя си от Виена за Константинопол, пътешественикът, независимо дали е мюсюлманин, християнин или евреин, паша, санджак [бей] или най-беден пътник, бил приеман безплатно. От неговото описание на кервансарая в Ниш и от останките на този в Хафса се предполага, че зданията били с еднакъв строеж. „Формата — казва той — е такава: това е голяма постройка, повече дълга, отколкото широка; в средата ѝ има нещо като двор за разполагане на карети, камили, мулета и каруци. Дворът е обграден от стена около три стъпки висока, която се свързва с построена отвън стена, която пък загражда цялото здание; най-горната част на тази вътрешна стена е равна и гладка и е около четири стъпки широка. Тук турците спят, тук се хранят и тук е цялата кухня, която те имат (тъй като на заобикалящата стена, за която се спомена преди, има направени по няколко огнища).“ В Хафса на външната стена огнищата се виждат все още опушени от дима на предишните огньовете.

3 февруари. *Notia* или югозападният вятър духаше силно на-среща ни, когато прекосяхме тази мрачна пустош, която ни докара на четвъртия час от пътуването в *Eski Baba*⁴⁶, малък град с красива джамия и много кокетен мост. Една скучна местност ни ограждаше отляво и отдясно, а на значително разстояние две планински вериги, покрити със сняг, се простираха оттук до *Csatal Bogas*⁴⁶, в който влязохме по един хубав мост*.

4 февруари. Оттук до *Chougli*⁴⁷ са 16 часа. Дъждът и вятърът ни съпътствуваха и този ден, преминавайки същата мрачна пустош. Видяхме няколко ята от дивни патици, които отдалеч объркахме с дропли. Когато бяхме на два часа от Чорлу, нашите придружители ни показаха мястото, където преди 12 години двама англичани и техният татарин били убити от някакви разбойници. Един орел се вдигна от гроба при нашето приближаване. Понастоящем жестокостта на пашата на Адрианопол толкова е изплашила тези разюздани бандити, че пътуването е станало по-безопасно. Градът Чорлу е разположен върху висок бряг, улиците му са павирани, а къщите са построени от базалт. До конюшните, където бяха конете ни, влязохме в малка стая, в която се промъкваше слаба светлина от прозорците, направени (което е характерно за тази страна) от хартия. Ако някой отвътре иска да види нещо навън, той трябва да допре окото си до малко триъгълно парче стъкло, поставено в ъгъла на една от рамките.

* Минаретата на джамията „Селим“ в Адрианопол, стените на хана в Хафса и разните мостове, по които минахме, всички са строени от един вид клетъчен варовик, пълен с друзи, покрит с малки кристали от варовиков шпат.

- 1 Форейтор — ездач на преден впряг.
- 2 Дн. гр. Гюргево, Румъния.
- 3 Гр. Русе.
- 4 Фуг — английска мярка за дължина = 30,48 см.
- 5 Иич — английска мярка за дължина = 2,6 см.
- 6 Сюрджии — пощенски колар, каруцар.
- 7 Гр. Търново.
- 8 Миля — английска мярка за дължина = 1609,31 м.
- 9 Буюрулду — писмена правителствена заповед.
- 10 Тогавашият султан е Махмуд II (1808—1839).
- 11 Секен — френското наименование на венецианската монета цехин, която била сечена във Венеция от 1284 г.
- 12 Духовно лице, което призовава мюсюлманите на молитва от минарето на джамията.
- 13 Вер. дн. с. Красен, Русенски окръг.
- 14 Дн. гр. Бяла, Русенски окръг.
- 15 Ожие, Гислен дьо Бусбек.
- 16 „Българското племе от реката на скитите Волга, живеело съвместно с много народности или по своя воля, или по принуда променили местоживелищата си, като преценили там да се пренесат т. нар. българци или волгарци, както казах, по името на реката; населили планините Хемус, които се намират между София и Филипопол, места, здраво укрепени от природата. Там дълго време презирали силата на гръцкия император Балдуин, дук на Фландрия, императора на Константинопол убили, след като бил пленен в суматохата на битката. Не могли да понесат турската сила и след като били победени от тях, понасят ярема на най-жалко робство. Ползват илирийски език, както сърбите и рашаните (лат.).
- 17 Джирит — игра с мятане на копия.
- 18 Намаз — молитвен обред (коленичене и клякане), който мюсюлманите изпълняват задължително по пет пъти на ден.
- 19 Изоп. от рюку — молитвеният поклон, при който дланите се поставят върху колената, а главата се свежда в знак на смирение.
- 20 Гр. Габрово.
- 21 Дн. Стара Загора.
- 22 Д'Анвил — френски картограф и географ (1697—1782).
- 23 Ирина — съпруга на император Лъв IV и византийска императрица (797—802).
- 24 Вер. Кара Бунар, дн. гр. Грудово.
- 25 Дн. с. Любимец, Хасковски окръг.
- 26 Вер. ромейско, т. е. гръцко хоро.
- 27 Джезаир Мустафа паша, дн. гр. Свиленград.
- 28 „Именно през най-красивия мост на Мустафа, който прехвърля Хебър, пристигнахме в Адрианопол“ (лат.).
- 29 Орест — в древногръцката митология син на Агамемнон и Клитемнестра. Той убива майка си и нейния любовник Егист, отмъщавайки за убийството на баща си. Според една от легендите Орест е преследван от ериниите — богини на отмъщението, заради пролятата майчина кръв, но чрез застъпничеството на богиня Атина пред Атинския ареопаг е оправдан.
- 30 Адриан — римски император (117—138). Отказвайки се от широка завоевателна политика, той се заел главно с укрепването на границите на Империята.
- 31 Гибън, Едуард — английски историк (1737—1794), автор на „Упадък и падение на Римската империя“.
- 32 Мурад I.
- 33 Лала Шахин паша (1360—1376) — военачалник и велик везир на турските султани Орхан и Мурад I.
- 34 Жан Фроасар — френски хронист от XIV в., автор на „Хроники“.
- 35 „Господа, видяхте ли просените зърна, които вие ми донесохте от името на Вашия Господар, за да ме заплашва, бяха погълнати и унищожени от кокошките и още повече биха изядли, ако имаха“ (стар. фр.).
- 36 Мехмед II.

³⁷ Ахмед III (1703—1730).

³⁸ Мехмед IV (1642—1687) — баща на Ахмед III, свален от престола през 1687 г. от еничарите след падането на Буда.

³⁹ Мустафа II (1695—1703), брат на Ахмед III, свален от престола в 1703 г. поради военни несполуки и същата година починал.

⁴⁰ Осман Пазвантоглу.

⁴¹ Али паша.

⁴² Егрибос, Агрибос — турското название на о-в Евбея.

⁴³ Джамията Султан Селим (Селимие) е построена между 1569 и 1575 г. от един от най-големите архитекти на своето време Синан паша, грък по произход.

⁴⁴ Хафса (Хавса), гр. в Югоизточна Тракия, Турция.

⁴⁵ Дн. гр. Бабаески, Турция.

⁴⁶ Дн. гр. Люлебургаз, Турция.

⁴⁷ Дн. гр. Чорлу, Турция.

Превод и бележки Наталия Живкова